ROSLAGENS PÄRLA MED BYGGNADER UPPFÖRDA 1907.

VILLA EKGÅRDEN ÄR EN VÄLBEVARAD SOMMARVILLA FRÅN 1912.

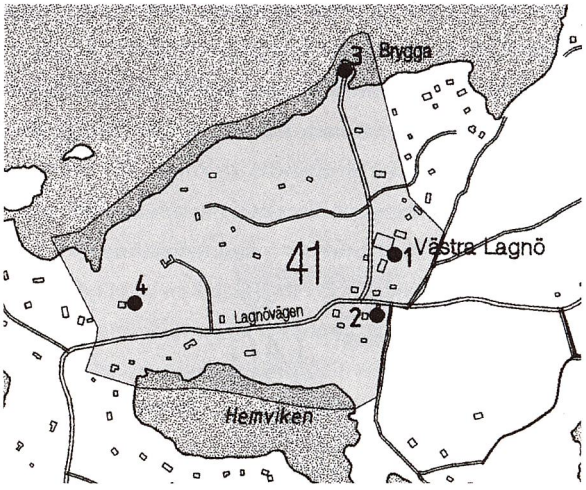

41. VÄSTRA LAGNÖ

MILJÖN VID BYN VÄSTRA LAGNÖ har fått sin prägel av det f d pensionatet Vestra Lagnö Hafvsbad (1) [Västra Lagnö 1:11] som uppfördes här 1907. I dag är det en konferensanläggning med namnet Roslagens Pärla och ligger norr om vägen. Söder om vägen ligger Västra Lagnös två återstående gårdar (2) med byggnader från slutet av 1800- och början av 1900-talet, vilka numera till stora delar är moderniserade. Vägens sträckning är densamma som på en karta från 1810 om än något uträtad.

Pensionatet Vestra Lagnö Hafvsbad uppfördes åt herr Knock, som 1904 hade köpt en av de tre gårdarna i byn Västra Lagnö. Pensionatets största byggnad ritades av arkitekt Carl Österman som lät två av gårdens ekonomibyggnader byggas samman med en mellanliggande matsal. Fönstren och det spetsiga taket hade ingått i 1897 års Stockholmsutställning. Även paviljongen som ligger norr om den tidigare nämnda matsalen har stått på samma Stockholmsutställning. Senare på 30-talet uppfördes byggnaden som kallas herrgården. Den innehöll till en början en handelsbod. Norr om pensionatet, vid den gamla ångbåtsbryggan, finns en väntkur (3) från början av 1900-talet bevarad.

Väster om pensionatet byggdes efter sekelskiftet flera större sommarvillor i jugendstil på stora tomter. Den som bäst har bevarat sin ursprunglighet är sommarvillan kallad Ekgården (4) (Västra Lagnö 1:184). Den byggdes 1912 åt grosshandlaren Brodin och består av dels ett bostadshus, dels en lekstuga från samma tid. Även interiören är intakt från tiden. Övriga sommarvillor är mer eller mindre ombyggda eller nybyggda, medan de flesta tomterna har kvar sin ursprungliga storlek.

Under 1600-talets andra hälft uppfördes på platsen för konferensanläggningen säteriet Västra Lagnö till vilket Hästede och Vättershaga hörde. Säteriet brändes av ryssarna 1719 och återuppfördes aldrig. Under tidig medeltid då vattnet stod högre än i dag var även Västra Lagnö en ö såsom Östra Lagnö. Namnet Lagnö lär komma av orden "lagn" eller "lagna" som betyder "en räcka nät" eller "en plats där man lägger nät".

VÄRDERING:

Konferensanläggningen Roslagens Pärla har välbevarade byggnader med tidstypiska exteriörer från 1900-talets början. Norr om pensionatet vid den gamla ångbåtsbryggan finns en bevarad väntkur från 1900-talet. Samtidigt byggdes flera stora sommarvillor på stora tomter i pensionatets närhet varav villa Ekgården byggd 1912 är en mycket välbevarad sommarvilla. Vägens sträckning är den samma som på en karta från 1810.

VID STRANDEN LIGGER BÅTHUS OCH BRYGGOR. BAKOM BÅTHUSEN SER MAN DET FÖRE DETTA SKOLHUSET.

42. ÖSTRA LAGNÖ

SKÄRGÅRDSBYN ÖSTRA LAGNÖ ligger på en låg höjdsträckning i en smal dalgång i inre delen av Hemviken. Tidigare var fisket här den viktigaste inkomstkällan och det avspeglar sig i bebyggelsens läge i landskapet. Byggnaderna ligger tätt grupperade i ett gott hamnläge vid Hemviken. Vid stranden finns välbevarade knuttimrade sjöbodar.

Byn består i dag av tre gårdar och är omgiven av äldre mindre åkerytor vilka delvis håller på att växa igen. Gårdarnas boningshus och ekonomibyggnader är huvudsakligen från slutet av 1800-talet. Mangårdsbyggnaderna har den för tiden typiska villakaraktären. Många har under 1900-talet fått tillbyggnader.

På sluttningen ned mot Hemviken ligger ett välbevarat f d skolhus från 1800-talets senare hälft. Under sekelskiftet fanns i byn en fast skola och en fattigstuga. Vägarnas sträckningar på ön Östra Lagnö är de ursprungliga utom den sträckning som den nyanlagda vägen norr om byn har. Den tillkom när broförbindelsen byggdes. Söder om byn breder ett sommarstugeområde ut sig.

EN KNUTTIMRAD SJÖBOD FRÅN 1800-TALET.

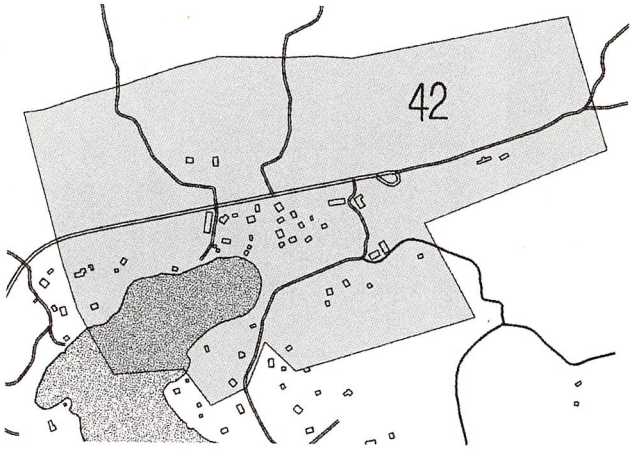

Landskapet i dag har stora likheter med landskapet för ca 150 år sedan. Det visar en jämförelse med en skifteskarta från 1850-talet. Landhöjningen har dock förändrat strandkonturerna något. Dåtidens ängsmarker har i ett senare skede odlats upp till åkermarker vilka nu emellertid håller på att växa igen.

Namnet Lagnö lär komma av orden "lagn" eller

BEBYGGELSEN LIGGER TÄT I ÖSTRA LAGNÖ BY.

ÖSTRA LAGNÖ FRÅN VATTNET. VIKENS INNERSTA DELAR HÅLLER NU PÅ ATT VÄXA IGEN.

”lagna” som betyder ”en räcka nät” eller ”en plats där man lägger nät”. Lagnö nämns i vår äldsta seglingsbeskrivning utmed Sveriges ostkust från 1200-talet. Det är mycket troligt att segelleden gick i Klintsundet mellan Östra och Västra Lagnö.

VÄRDERING:

Skärgårdsbyn Östra Lagnö är tillsammans med byarna på Ingmarsö och Husarö kommunens bäst bevarade skärgårdsbyar, där det ännu är synligt att fisket spelade den viktigaste rollen i ekonomin. Bebyggelsen, som framför allt är från 1800-talet, består av tre gårdar med bostadshus och ekonomibyggnader och ligger karakteristiskt tätt samlad i ett väl skyddat hamnläge. Vid stranden finns flera båthus och bryggor samt kommunens kanske bäst bevarade knuttimrade sjöbodar från 1800-talet eller tidigare. På sluttningen ned mot Hemviken ligger ett välbevarat f d skolhus från 1800-talets senare hälft.

43. MÖRTSUNDA

MÖRTSUNDA GÅRD ligger i ett småbrutet och kuperat odlingslandskap på västra sidan av Norra Ljusterö. Bebyggelsen är huvudsakligen från omkring sekelskiftet 1900 och har sin äldre karaktär väl i behåll. Av äldre hus att beakta är mangårdsbyggnaden, en parstuga och det timrade magasinet med vällingklockstapel. Strax väster om bebyggelsen finns ett järnåldersgravfält med omkring 25 gravar vilka belägger gårdens förhistoriska ursprung.

I områdets norra del finns rester av vägen som ledde till Ljusterös första färjeläge, som användes omkring 1950.

VÄRDERING:

Mörtsunda är en mindre gård där bebyggelsen har behållit sin sekelskifteskaraktär och odlingslandskapet hålls öppet genom bete. Intill gården ligger ett järnåldersgravfält som belägger gårdens förhistoriska ursprung.

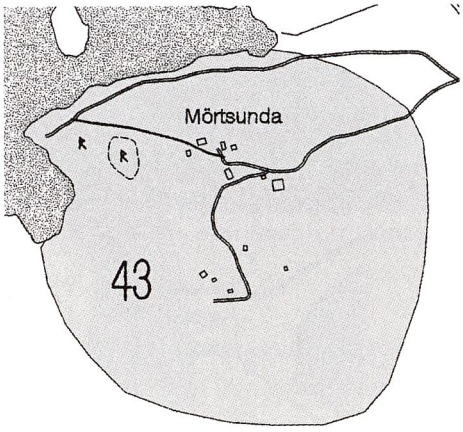

MÖRTSUNDA GÅRD.

44. ÖSBY MELLANGÅRD

Ösby Mellangård är en välbevarad timrad parstuga från 1800-talets första hälft. De två skorstenarna reser sig från det norra takfallet. På taket ligger enkupigt tegel. Alla fönster har en mittstolpe, även de som senare blivit utbytta. Invändigt är förutom rumsindelningen vissa inredningsdetaljer bevarade som bland annat synliga bjälkar i taket. Numera är Mellangården sommarbostad.

Både norr och söder om Mellangården finns järnåldersgravfält som sammanlagt räknar ca 50 gravar, och därmed är platsen den gravrikaste på Ljusterö. Intill gravfälten ligger lämningar efter bebyggelsen till den under forntiden anlagda gården Ösby. Ösby utvecklades till en för skärgården relativt stor by och bestod under tidigt 1600-tal av fyra gårdar. Då grannbyn Väsby 1641 omvandlades till säteri av den kände fältherren Lennart Torstenson kom Ösby att läggas under Väsby.

Troligtvis ligger parstugan på den tomt där Mellangården i byn Ösby tidigare låg. Därav namnet som för oss är underligt eftersom stugan ligger helt ensam och inte mellan andra gårdar. Ovanför vägen låg flera liknande hus vars timmer såldes som ved till Stockholm under andra världskriget.

VÄRDERING:

Mellangården är en av kommunens bäst bevarade parstugor från 1800-talet och intill ligger två gravfält från järnåldern med tillsammans ca 50 gravar. Det är Ljusterös gravrikaste område.

MELLANGÅRDEN ÄR EN PARSTUGA FRÅN 1800-TALET.

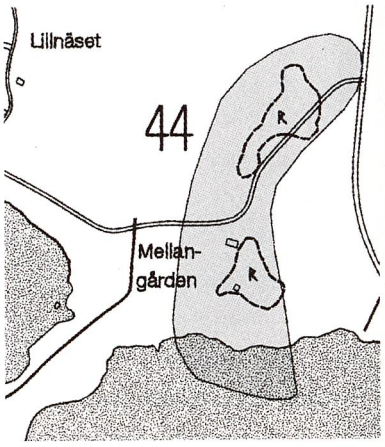

45. LAGGARSVIK

LAGGARSVIK VAR EN BETYDELSEFULL HAMN FÖR FISKFÖRSÄLJNING VID 1900-TALETS BÖRJAN.

UNDER 1910- OCH 1920-TALEN byggdes det mycket på Ljusterö. Det uppfördes framförallt mindre sommarhus men också en hel del åretruntbebyggelse för yrkesgrupper som bland annat skutskeppare, fiskare och snickare. Mest exploaterades Linanäs men även Laggarsvik och Väsbystrand bebyggdes flitigt. Av dessa områden har delar av Laggarsvik bäst bevarat sin karaktär från byggnadstiden. Även här har det skett förändringar men ännu kan man föreställa sig hur det lilla nybyggda fiskesamhället såg ut med intilliggande som-

EN TYPISK SOMMARVILLA UPPFÖRD OMKRING 1920.

marbebyggelse under 1900-talets första decennier.

Laggarsvik avstyckades från Bolby och blev en viktig hamn för fiskförsäljningen från Ljusterö långt in på 1900-talet. Tidigare hade Bolby varit ett centrum för fiskhandeln. Namnet är inte förhistoriskt eller medeltida utan har förmodligen sitt ursprung i ordet laggare som betyder tunnbindare. Trätunnor av olika storlekar behövdes i stora mängder till all fiskförsäljning. Enligt kartan över Åkers Skeppslag från 1903 låg här endast ett torp med namnet Laggarstorp samt enstaka sommarvillor.

Bebyggelsen uppfördes på små fyrkantiga geometriskt utlagda tomter. Vägarna anlades också enligt ett rutnät. Bebyggelsen närmast viken är rödfärgad med många till- och utbyggnader som behövdes för verksamheten samt en del mindre bodar. Längre upp i sluttningen ligger mindre sommarhus som även de till största delen är rödfärgade med små glasverandor som vetter mot sjön. Inom området finns även enstaka nybyggda villor och helt förändrade sommarhus.

VÄRDERING:

Laggarsvik är det bäst bevarade området med en samlad bebyggelse från den tid, under 1910- och 1920-talen, då Ljusterö exploaterades som mest. Närmast vattnet ligger bebyggelsen som ursprungligen uppfördes för åretruntboende, och ovanför i sluttningen ligger sommarhusen. Numera nyttjas även husen vid stranden som sommarbostäder. Området har i stora drag bibehållit sin karaktär från byggnadstiden.

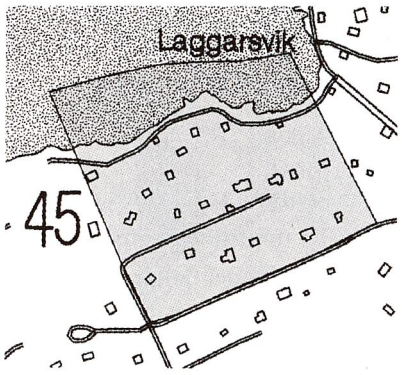

46. BOLBY

BOLBY ÄR DEN STÖRSTA bevarade byn på Södra Ljusterö och ligger i ett kuperat och småskaligt odlingslandskap väster om Marumsfjärden. Byns gårdar ligger spridda kring den gamla bevarade byvägen som numera är en avtagsväg från den moderna landsvägen som passerar söder om Bolby. Söder om landsvägen utbreder sig den större åkermarken men i nordväst finns även mindre ytor. De under 1900-talet tillkomna sommarstugorna ligger framförallt utmed stränderna. Även moderna byggnader ligger insprängda i byn.

Det är mycket möjligt att Bolby är ursprungsbyn för både Södra och Norra Ljusterö. Till Bolby hör två järnålderdersgravfält (1, 2) med omkring 20 gravar var. Boplatsen var mycket strategiskt vald längst in vid den skyddade genomfarten mellan Ljusteröarna från fastlandet ut mot skärgården utanför. Genomfarten fungerade långt in på 1900-talet. Därtill kommer att kommunens enda storhög med en diameter över 20 meter låg här i Bolby. Den grävdes bort år 1894. Arkeologerna menar att storhögen visar att det här har funnits en välbärgad stormannagård under järnåldern. Gårdar med "bo"-namn kan tolkas som någon sorts kungliga förvaltningsgårdar, och på grund av det strategiska läget vid farleden samt storhögens närvaro så är det troligt

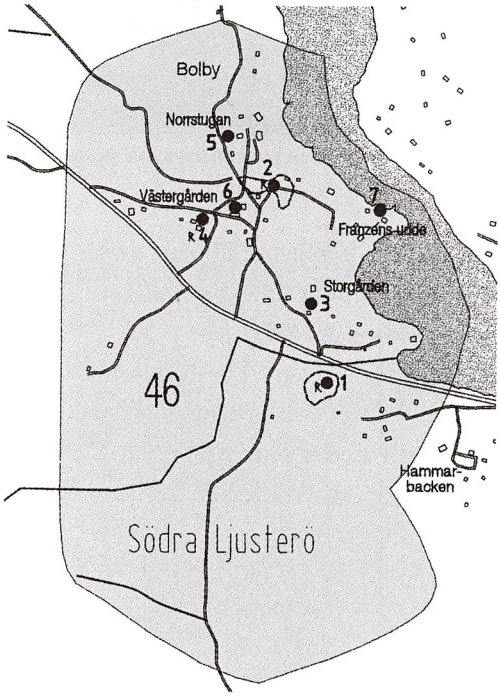

SOMMARBEBYGGELSEN PÅ FRANZÉNS UDDE HAR BEVARAT SIN SEKELSKIFTESKARAKTÄR.

MITT I BYN LIGGER EN STOR TRÄBYGGNAD I JUGENDSTIL. DEN VAR HANDELSBOD FRAM TILL 1970-TALET.

att Bolby varit en betydelsefull plats under järnåldern. Första gången namnet finns bevarat i skrift är från år 1535 och då skrevs det Båby.

Redan under 1500-talet bestod Bolby av två hemman som under 1600-talet hade ökat till tre. Antalet hemman ökade under senare delen av 1700-talet och hela 1800-talet så att Bolby vid sekelskiftet bestod av 7 gårdar och 11 torp. Tre av gårdarna i byn, Storgården (3), Västergården (4) och Norrstugan (5), har i dag sina äldre karaktärer i behåll. Ett genomgående drag hos dessa är att det finns äldre välbevarade boningshus kvar vid sidan om de nuvarande mangårdsbyggnaderna. De senare är alla uppförda i slutet av 1800-talet i tidstypisk villastil. De äldre boningshusen utgörs av en parstuga och två enkelstugor varav den ena är byggd i två våningar och är reveterad.

En f d lanthandel (6) som fungerade in på 1970-talet ligger mitt i byn. Det är en välbevarad träbyggnad i jugendstil. Inte långt därifrån ligger en ålderdomlig lada helt i timmer som troligen uppfördes under första hälften av 1800-talet. Under väckelserörelsens tid i slutet av 1800-talet byggdes i byn en frikyrkobyggnad som i dag används som sommarbostad åt medlemmar i Frälsningsarmén. Åkermarken hålls mestadels öppen genom bete.

Sommarbebyggelsen på den så kallade Franzéns udde (7) är välbevarad och ursprunglig. Den är från seklets början men innehåller även äldre byggnader.

VÄRDERING:

Bolby var den största och äldsta byn på Södra Ljusterö och är numera en välbevarad bymiljö från sekelskiftet. Bebyggelsens placering på bergknallarna, det öppna landskapet och fornlämningarna speglar väl det äldre kulturlandskapet. Vägnätet från 1800-talet, som bygger på ett äldre naturligt utvecklat vägnät, finns bevarat i bykärnan. Bebyggelsen är främst från sekelskiftet även om det finns äldre knuttimrade byggnader samt hus även från modernare tider.

Gårdarna i Bolby ger en pedagogisk bild av hur man under 1800-talets senare hälft frångick de äldre traditionella byggnadstyperna för att i stället uppföra nya hus i den för tiden allmänt rådande stilen.

47. MARUM

MARUM [Marum 1:7] är en herrgård uppförd omkring 1740 av handlaren Hans Lenman. Han var en förmögen man av tysk härkomst med en affärsrörelse i Stockholm. Han hade också tobaksplantager och ett tobaksspinneri. Hans Lenman köpte 1725 gården Marum med torpet Ålön, där han anlade ett tegelbruk som senare blev skärgårdens största. Ålö Tegelbruk lades ned omkring 1860. Handelsman som han var handlade han även med gårdens produkter såsom spannmål, ladugårdsprodukter, fisk och ved.

MARUMS HERRGÅRD UPPFÖRDES OMKRING 1740 I TEGEL. DET ÄR OVANLIGT MED TEGELBYGGNADER I SKÄRGÅRDEN.

Marums herrgårdsbyggnader, en huvudbyggnad med två mindre flyglar i söder, byggdes av tegel från Ålö tegelbruk och stod färdiga 1644 vid Hans Lenmans död. Det putsade huset i två våningar täcks av ett brant säteritak som ger byggnaden en karolinsk prägel. Herrgården, som har en sparsam arkitektonisk utsmyckning, är ett välbevarat exempel på en högborgerlig bostad från 1700-talet och är på grund av detta förklarat som byggnadsminne. Den ståtligt högt placerade herrgården är den enda äldre tegelbyggnaden på Ljusterö och en av de mycket få i hela den övriga skärgården.

Till gården hör ekonomibyggnader och arbetarbostäder från sekelskiftet belägna söder om huvudbyggnaden. Mellan de högt liggande mangårdsbyggnaderna och ekonomibyggnaderna finns alléer som är rester efter en tidigare park. Både parken och den splittrade lågt liggande åkermarken hålls numera öppna genom bete.

Eftersom det inte finns något forntida gravfält till gården så bör den ha anlagts under medeltiden då även landhöjningen gjorde det möjligt att bosätta sig här. Än i dag finns norr om gården ett sankt område kallat Maren, som under medeltiden bör ha varit en grund vik och fick ge namn åt boplatsen. Den medeltida gården låg strax söder om de nuvarande herrgårdsbyggnaderna enligt en karta från 1735.

VÄRDERING:
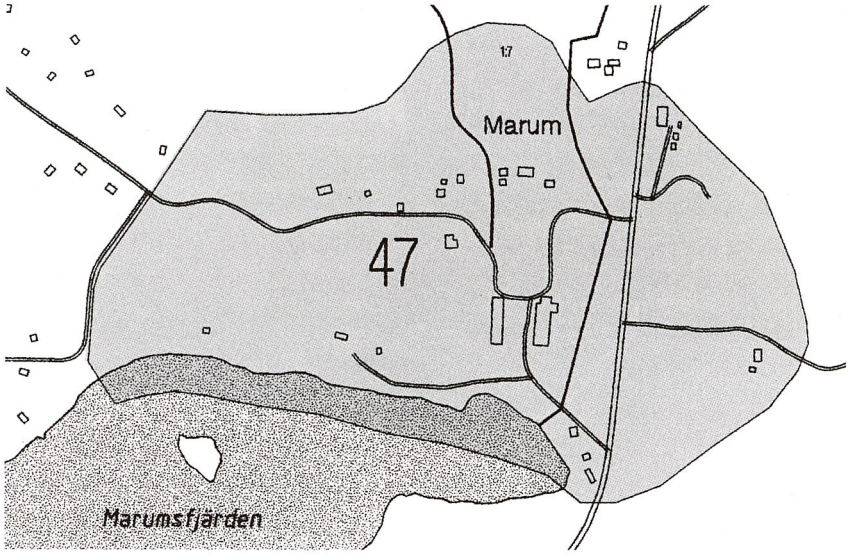
Marum är ett välbevarat och ovanligt exempel på en högborgerlig herrgård från 1700-talet i skärgården. Kombinationen herrgård och småbrutet åkerlandskap är också mycket ovanlig. Mangårdsbyggnaden är som den enda äldre tegelbyggnaden på Ljusterö förklarad som byggnadsminne.